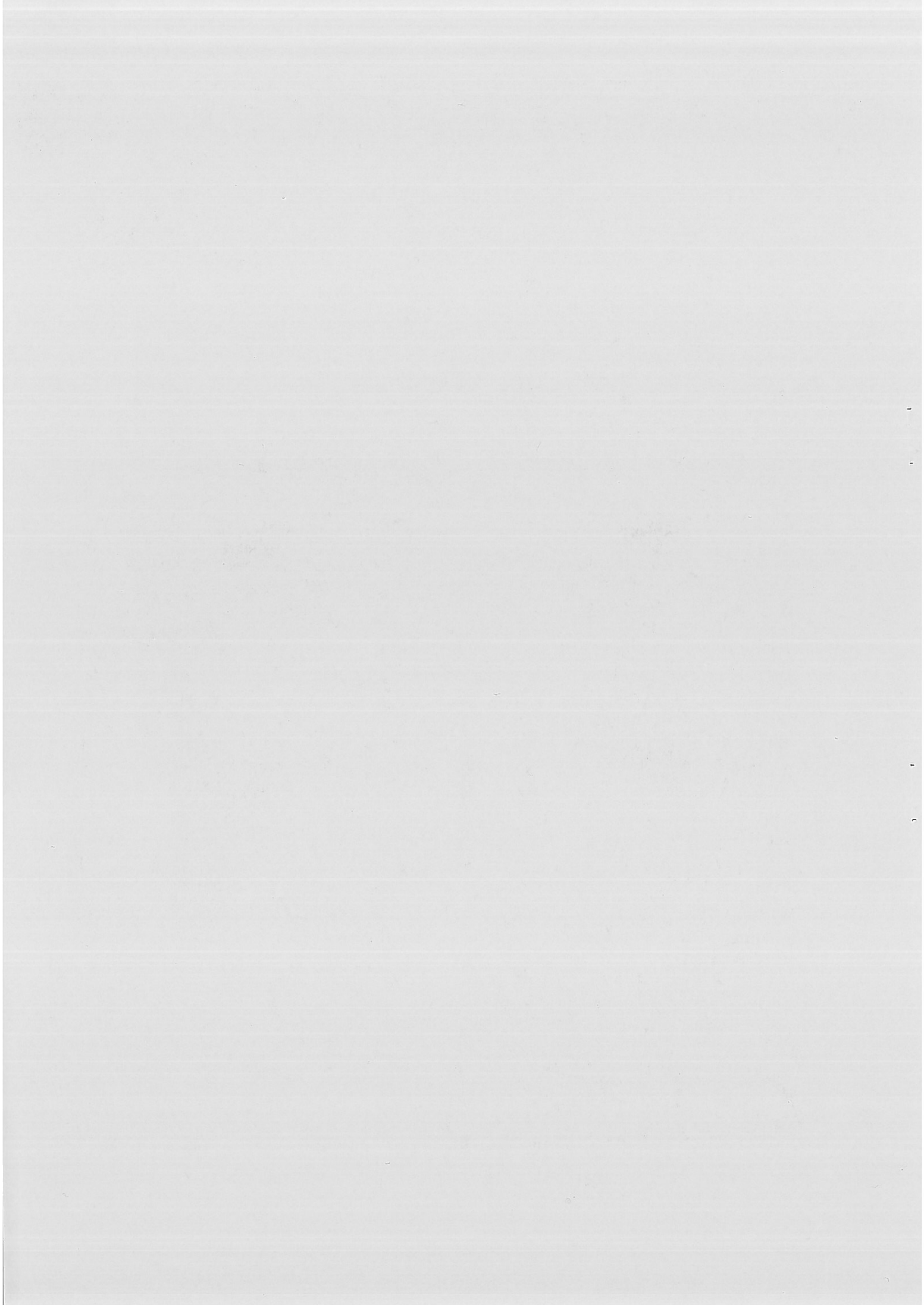

MARTIN RAUTANEN

Balansgång mellan Gud och kungarna

Martin Rautanen 150 år

Missionspionjären Martin Rautanen, anlände år 1870 med oxvagn till Omandongo, i det nuvarande Namibia. Resan från Södra hamnen i Helsingfors till kung Shikongos rike räckte två år. År 1995, 150 år efter Martin Rautanens födelse låter Namibia trycka ett frimärke för att hedra finländarens livsgärning. I Finland publiceras professor Matti Peltolas intressanta Rautanenbiografi och kapellmästare Kari Tikka komponerar operan Frieda, som uppförs på Nationaloperan i november.

Vem är denna man som 150 år efter sin födelse kräver sin plats i Finlands kulturhistoria? För den stora allmänheten är Rautanens namn relativt okänt, trots att meritlistan är överväldigande. Under sina femtiosex år i Afrika översatte Rautanen hela bibeln till ndonga, utvecklade skriftspråket, blev etnograf, botanist, kungens rådgivare, tyskarnas underhandlare och briterarnas censor. År 1911 beviljade kejsaren honom Tysklands Röda Örn som hedersbetygelse för diplomatisk verksamhet, år 1919 beviljade Mannerheim honom Finlands Vita Ros, riddartecken av I:a klass. Som åttioåring blev denna ingermanlänning hedersdoktor i teologi vid Helsingfors universitet.

Livegen i Novasolka

År 1845 fanns det elva hus i Tikanpesä by i Ingermanland. De flesta av byns 85 invånare var ryssar. Men också finska hushåll fanns: gamla dokument nämner åtta manliga och elva kvinnliga finnar. I en av de finska husen, som fortfarande står kvar, bodde Peter Rautanen och hans hustru Anna.

Byn var ingen slumrade isolerad samling av hus. Landsvägen mellan S:t Peters-burg och Narva gick tvärs igenom byn och invånarna förtjänade extra genom att ge härbärge åt resenärer. Samtidigt fick de höra de senaste nyheterna från stora världen.

I S:t Petersburg sålde bönderna sina jordbruksprodukter och barnen fick ibland följa med.

PEKKA HARNE

Tikanpesä

De såg Nevski och Isakskyrkan, palats och parker. Världen var större än Tikanpesä.

Livegen i sex månader

Peter Rautanen var en av Rysslands 50 miljoner livegna bönder. De var i regel tvungna att arbeta tre dagar i veckan på storgodsen, med egna hästar och egna arbetsredskap, och dessutom betala skatt till godsägaren. Inte ens privatlivet var deras eget: utan tillstånd kunde de t.ex. inte resa utanför sitt område. Tikanpesä by ägdes av greven Suvalov från S:t Petersburg, men "herr greve" besvårade sällan byborna med sina besök.

Peter och Anna Rautanens äldsta son, Martin, föddes på Martin-dagen den 10 november 1845. Peter själv vet man inte mycket om. Lite glad i sprit lär han ha varit, men gjorde bot och bättring före sin död. Vid sin faders död var Martin tolv och fick bli både dräng och husbonde.

Anna var en gudfruktig kvinna som höll barnen i Herrans tukt och förmaning; en prästerlig mor, kallar Rautanen henne årtionden senare i sin dagbok. Oberoende av väder och årstid marscherade familjen till kyrkan i Kattila. Martins skolgång var betydligt mera sporadisk än kyrkbesöken. Under skriftskoltiden bodde Rautanen en tid hos kyrkoherde Reinhold W. Zilliachus i Kattila. Kyrkoherden gav privatlektioner åt pojken och lärde honom skriva. Läsa kunde han redan, det hade modern tagit hand om.

Martins officiella livegenskap med alla plikter och skyldigheter blev kort. Sex månader efter det han börjat arbeta på Suvalovs ägor upphävde Alexander II livegenskapet år 1961. Bönderna fick rätt att lösa ut sitt land - i teorin. Praktiken var dystrare: få hade råd med det, trots att staten subventionerade och återbetalningstiden var lång.

Kallelse mot släktens vilja

Som enda hushåll i Tikanpesä, prenumererade Anna på Missionstidningen. Nyheten i augustinumret 1862 intresserade sjuttonåringen Martin: en missionsskola hade öppnats i Helsingfors. Kandidaterna förväntades "ha ett vaket samvete och kunna uthärda ansträngningar av en 6-årig lärokurs samt de faror förflyttningen till ett hett klimat och de ansträngningar en missionärs liv medför". Dessutom måste de "rent och ledigt kunde läsa innantill, väl förstå det lästa, skriva en tydlig handstil samt orden med deras rätta bokstäver." Undervisningsspråket var finska och Missionssällskapet stod för kostnaderna.

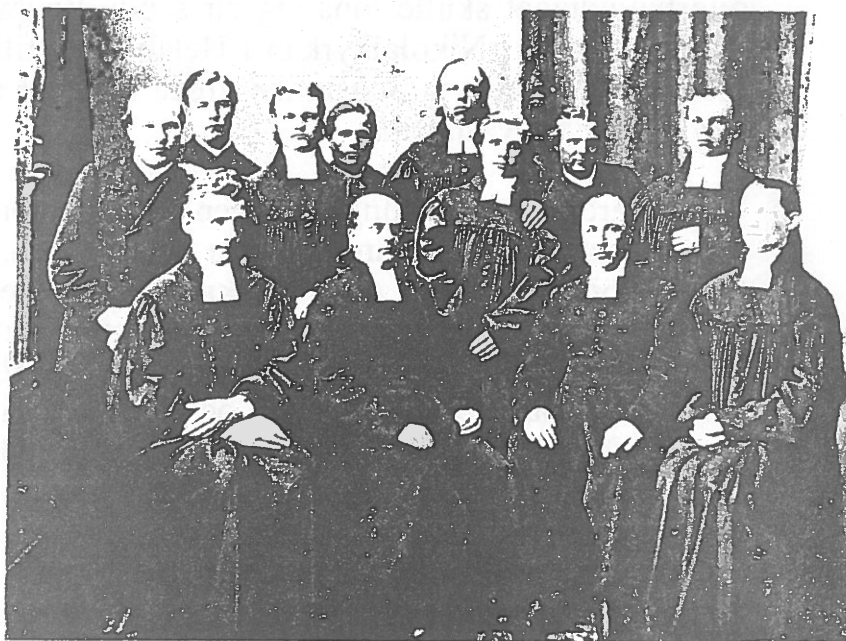
Martin ansåg sig fylla alla kvalifikationer. Afrika? Varför inte. Hans värld var redan då betydligt större än Tikanpesä.

Modern uppmuntrade sin son, kyrkoherden uppmuntrade sin elev. Men släkten och grannarna? Anna fick känna bybornas förakt i sitt skinn. Vansinne! Sonen reser till Afrika och modern får gå med tiggargstaven runt Ingermanland.

"Livegen" i Helsingfors

I "bestyrelsens" protokoll 13.6. 1863 finns en lakonisk kommentar: "En af pastor Zilliachus i Kattila i Ingermanland anmäld missionärelev Martin Rautanen anmäldes hafva anländt." En ung man, vars kläder och dialekt skilde sig från de andra elevernas, anlände med sin mor till Helsingfors, en termin senare än de övriga eleverna. Hade omgivningens tryck något att göra med förseningen? Hela sommaren fick Martin och några andra missionärskandidater privatundervisning på änkefru Stolpes gård i Sibbo för att hinna fatt de andra. Elevernas akademiska bakgrund var lindrigt sagt brokig och en av eleverna, B.B. Björklund från Snappertuna, kunde inte ens tala finska ordentligt.

Skolans läsordning programmerade de unga männen från väckningen kl 5 till sängdags kl.10: lektioner, bibelförklaring, praktiskt arbete, postutdelning inom stadsgränser. Läroplanen var massiv: religionskunskap, finska, gram-matik, tyska, historia, kyrko-historia, grekiska, engelska, missionshistoria, dogmatik, symbolik, geografi. Under det sista året fanns det även kateketik och homiletik på programmet. Fantastiskt program, då man tänker att inträdesfordringarna var läskunnighet!

De första FMS-missionärerna år 1868

Det akademiska varvades med praktiska färdigheter: slöjd, skrädderi, teckning, psalmsång och trumpetspel. Eleverna lärde sig även att sjunga i stämmor. Rautanen sattes först i "vagnmakarlära", men hyvelbänken var för hög för den kortväxta ynglingen. Det blev skrädderi i stället.

Patriarkalismen blomstrade. Den blida läraren, pastor August Willhelm Lucander dog i lungsot och tyglarna togs över av militärpredikant **K.J.G. Sirelius**. Den häftiga "husfadern" tog sitt ansvar på allvar och dirigerade i detalj elevernas andliga och privata liv, censurerade t.o.m. deras korrespondens.

"Den sista bland kamraterna"

De sex åren i Helsingfors var inte enbart en positiv upplevelse för den unga Rautanen. Ett asketiskt liv, enkel kost och trånga bostäder var han van vid. Men den trånga andliga atmosfären plågade. Ännu fyrtio år senare minns han tiden i missionsskolan med en viss bitterhet. Förhållandet mellan Sirelius och Rautanen förblev inflammerat i årtal: ofta utsattes Rautanen för direkt diskriminering och ansågs vara lat, okunnig och opålitlig. Förtroendekrisen färgade styrelsens uppfattning om missionären även i framtiden, trots att Rautanen och Sirelius senare redde upp sitt förhållande per brev.

Den första missionärskursen slutade på våren 1868 och domkapitlet i Borgå skulle förhöra kandidaterna. I det sammanhanget frågade sig styrelsen om det överhuvudtaget skulle löna sig att sända Rautanen till Borgå. Men där stod han, trots allt, i Nikolaikyrkan i Helsingfors tillsammans med fyra andra, då biskop Frans Ludvig Schauman vigde dem till missionärer. Destinationsland: Owambo i Sydvästafrika.

Vid avfärden hade de unga männen ett reglemente i bagaget, i vilket styrelsen tar sig uppgiften att fungera som de unga missionärernas föräldrar, (enligt tyskt mönster!). Som gengåva kräver styrelsen "tillit, barnlig kärlek och lydnad". Med den vägkosten steg männen ombord på båten i Södra hamnen i Helsingfors på midsommaraftonen. Sirelius följde dem ända till Tyskland. Missionärerna hade däckplatser och fick sova i livbåtar under segeltyg. God övning för framtida övernattningar i oxvagn i Owambo.

Avsked till "civilisationen"

Tidigt på morgonen den 30 december 1868 kastade segelfartyget Cape City ankar i Kapstaden. De första finländska missionärernas färd från södra hamnen i Helsingfors till Afrika hade räckt sex månader. Små båtar samlades runt fartyget. Finländarna såg svarta ansikten för första gången i sitt liv.

En hel månad bodde sällskapet i närheten av Kapstaden med tyska missionärer och gjorde nödvändiga anskaffningar: bytesvaror, d.v.s. tyg, metalltråd för smycken, tobak, vapen och krut, mat, kläder och bruksföremål. Det var inget småpyssel. Det gällde flere ton förnödenheter! Experthjälp fick de av en tysk handelsman.

Innan de unga männen lämnade Kapstaden fick de delta i en fin tillställning hos den anglikanska biskopen Robert Gray: ett farväl till västerländsk livstil. Detta lilla glädjeämne förorsakade dock blandade känslor hos missionsvännerna i Finland. Då en av missionärerna färggrant beskrev festen i missionstidningen, fick missionsskolans rektor, pastor Sirelius lov att komma med en förklaring i följande tidning. Bröderna hade ingalunda blivit sorglösa, fast de följt sina damer till matbordet och druckit vin till maten. Om de inte skulle ha eskorterat damerna, förklarade Sirelius, skulle det ha varit lika oartigt, som om de skulle ha gått med ryggen före in i matsalen. En del

missionsvänner, som troget samlat medel för arbetet, kunde inte alltid acceptera, att missionärerna då och då vilade eller njöt av sitt liv. Även Finska Missionssällskapets styrelse fick under årens lopp uppleva den ena kulturchocken efter den andra och tänka om, - hur svårt det än var.

Försenad från oxvagn

Från Kapstaden fortsatte de unga männen sin färd med båt till Walfish Bay. Inga tyska missionärer stod och väntade på den öde stranden. Bara några hus utan dörrar och fönster. Breven, som berättade om de nya finländska och tyska missionärernas ankomst, hade inte nått fram. Tre veckor väntade den lilla skaran på stranden att budet om deras ankomst skulle nå Otjimbingue. Och en dag kom han, missionsdirektor Hahn med åtta oxvagnar. Skaran hälsade honom med hornmusik.

En del av missionärerna startade genast till Hereroland, en del blev kvar en månad, Hahn och Rautanen bland dem. Men herrarna använde tiden väl: det blev en intensivkurs i hererospråket, med Hahn som lärare. Då de äntligen kunde starta hade gruppen vuxit till fyrtio personer. Oxvagnarna var elva.

För Martin Rautanen var avresan snopen. Han försenade sig från vagnen. Hur det är möjligt vet ingen. Hela natten skyndade han genom sand och damm och hann upp de långsamma vagnarna först tidigt följande morgon. En intressant start på en livsgärning i Afrika.

Frieda

Före avfärden hade pastor Sirelius frågat alla missionärer, om de hade en fästmö i Finland. Av någon underlig orsak var Rautanen den enda som inte blev tillfrågad. Den unge mannen noterade detta med besvikelse. Lärarens och elevens inbördes förhållande var fortfarande inflammerat. Martin hade alltså ingen, som kunde sändas till Owambo efter två år. Tvåårsregeln tillämpades av direktionen, som tänkte att de unga männen först skulle installera sig, innan äktenskapets glädjeämnen och prövningar skulle stressa dem ytterligare. Herrarnas vägar är obegripliga!

Då oxvagnarna nådde Otjimbingue blev Rautanen och Tolonen inkvarterade hos missionärsänkan Hanna Kleinschmidt, en andra generationens missionär, vilkens mor tillhörde nama-stammen. De unga männen fortsatte sina studier i hererospråket och lärde sig hur man kommer tillrätta i afrikanska förhållanden.

Frieda

Exakt två månader efter det att Rautanen kommit till det Kleinschmidtska hushållet förändrades hans dagboksspråk till ryska. Måne Martin misstänkte, att broder Tolonen smygläste hans anteckningar? Den ryska texten ljöd: "Jag har friat i gröna parken..."

Föremålet för den 23-åriga ynglingens känslor var den femtonåriga Frieda Kleinschmidt, den yngsta av husets tre döttrar. Den enda plats där ungdomarna kunde träffas på tu man hand, var en liten gravgård, där Friedas far vilade.

Hur skulle de kunna övertyga den ilskna missionsdirektor Hahn och missionssällskapets styrelse att de menade allvar?

Efterlängtrade lärare?

I maj 1870 startade oxvagnarna med den förälskade Rautanen, utan sin Frieda, mot Owamboland. Dagboksspråket förändras igen, nu till tyska. Kanske Martin på detta sätt samtalade med Frieda. De hade lovat tänka på varandra varje kväll, på ett visst klockslag.

Färden genom öde trakter skedde långsamt. Framme i Owambo fanns ett litet, anspråkslöst hus, tidigare en köpmans bostad, färdigt för finländarna. Det låg bara en kvart timmes väg från kung Shikongos hov.

Missionärerna upptäckte mycket snart att kungen var mera intresserade av vagnssmeder och vapen än av lärare. Ibland hotade kungen dem till livet. Med besvikelse noterade missionärerna, att afrikanerna inte tycks ha längtat efter dem.

SLS:n kuva-arkisto/FMS bildarkiv

Grönt ljus för bröllop

Tre år väntade Martin och Frieda på var sitt håll, innan tyskarna och styrelsen i Finland gav dem tillstånd att gifta sig. Missionsdirektor Hahns hjärta hade mjuknat efter den första ilska och han rekommenderade att pastor Sirelius i Helsingfors skulle ge sin tillåtelse till giftermål.

Martin Rautanen och Anna Friederike (Frieda) Kleinschmidt vigdes den 11 september 1872 i kyrkan i Otjimbingue. Texten var: "Jag lyfter mina ögon mot bergen. Varifrån skall min hjälp komma?" Gud hade sänt Frieda till Martin.

I dag, 123 år senare, bär Martins sonsonssons hustru Friedas ring. En gammal, vacker guldring med två turkoser och några små diamanter.

Efter en kort bröllopsresa i frisk havsluft i Walfish Bay, reste de nygifta med oxvagn till Owambo. Efter en månad anlände de på natten till missionsstationen. Rautanens hus stod kvar, men ortsbefolkningen hade stulit lösöret och rivit tygen från dörrar och fönster. På bordet fanns en lapp från missionärskollegerna: de hade varit tvungna att lämna bygden. Kungen hade gjort deras liv olidligt.

På kungarnas nåder

Finländarna fick genast i praktiken märka hur kungarna inverkade på deras liv. Owambo-kungarna var så gott som enväldiga. Undersåtarnas liv, rättsskydd och egendom stod i deras händer. Då vapnen blev vanligare, ökade kungens makt ytterligare. Många kungar drack friskt och slavhandel var vanligt. Kung Tseja tog nog emot Rautanen, men var fullkomligt oberäknelig. Frieda var däremot inte rädd för kungen. Mot henne var han aldrig ovänlig.

Det var inte lätt att etablera ett hushåll, inte ens för Frieda, som hela sitt liv bott i Afrika. Till en början hade Rautanens endast en pojke, som hjälpte till i huset. Frieda insjuknade i malaria och Martin förlorade redan hoppet. Trots att man kände till den "utomordentliga medicinen kinin" använde de finländska missionärerna av någon underlig orsak den inte. Även Martin insjuknade.

Sned käke - minne från Tsejas rike

Missionärerna ansåg att det var för svårt för Rautanens att bo i Tsejas kungadöme. Då Martin ville ta med sig sina saker krävde både kungen och ortsbefolkningen ersättning. Då Rautanen vägrade tog de saker med våld. En herde for iväg med Rautanens ko och kalv. Rautanen slog till med sin piska. I slagsmålet slog herden Rautanen med en käpp i käken så käkbenet brast och blodet strittade. Frieda drog in sin halvt medvetlösa man i huset. Tseja blev förskräckt då han såg den blödande Rautanen och lät dem fara till kollegerna i Ondonga. Livet ut fick Martin Rautanen behålla sitt ärr och en sned käke,

vilket syns på många fotografier.

På denna resa fick Rautanen även sitt smeknamn, **Nakambale**, som man ännu i denna dag kallar honom i Owamboland. Under de första åren led han av svår huvudvärk och använde därför en liten kalott. Owambo-borna hade aldrig sett en sådan kalott utan trodde att han hade en liten palmkorg *okambale* på huvudet. Därav namnet.

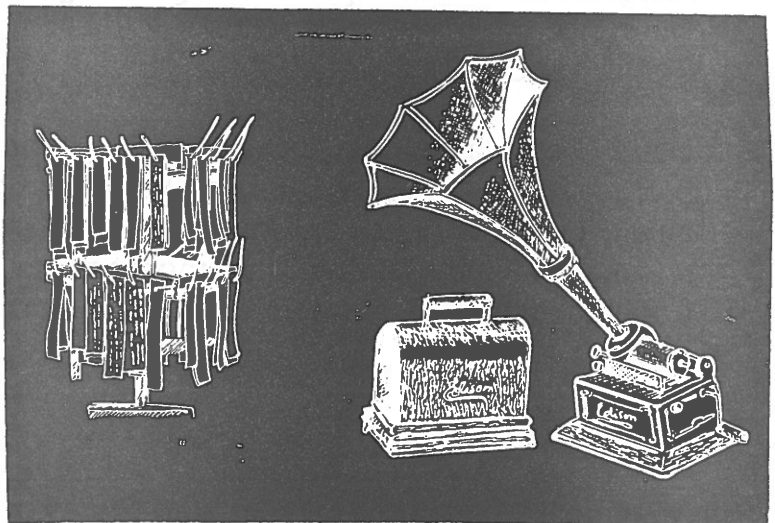
Dyster realism

Illusionerna om att owambofolket ivrigt väntade på lärare och evangelium bleknade snabbt. Den lokala tron på farliga trollkarlar och ilska andar var stark. Även de vita var trollkarlar, ansåg owambofolket. Hur annars kunde man förklara deras stora rikedom. Maktord och trollformler var en viktig del av kulturen. En gång prövade man på "missionär-ordens" makt och for ut på rövartåg sjungande en psalm som Rautanen och Reijonen lärt. Det blev ett fiasko. Psalmer var kraftlösa, konstaterade folket. Vilket skulle bevisas!

Ett nätverk av tabun styrde beteendet. Tron på en skapargud, Kalunga, var diffus. Missionärernas försök att predika sexualmoral och rekommendera kristna äktenskapsmodeller väckte löje. Det var naturligt att man tog en andra hustru. Endast en fattig man hade en hustru, påpekade folket. Flickorna genomgick sexuellt inriktade pubertetsriter. Före riten fick de inte bli gravida.

Hur skall man börja?

I dessa förhållanden började missionärerna skapa ett skriftspråk. De lyssnade, frågade, tecknade ned ord. Redan i slutet av år 1874 hade Pietari Kurvinen en ABD-bok färdig (det fanns ingen användning för bokstaven C), Tolonen översatte Lilla katekesen och Gustav Mauritz Skoglund, den mest begåvade av dem alla, sammanställde en bibelhistoria. Många av missionärerna översatte psalmer.

Nystkrona och fonograf

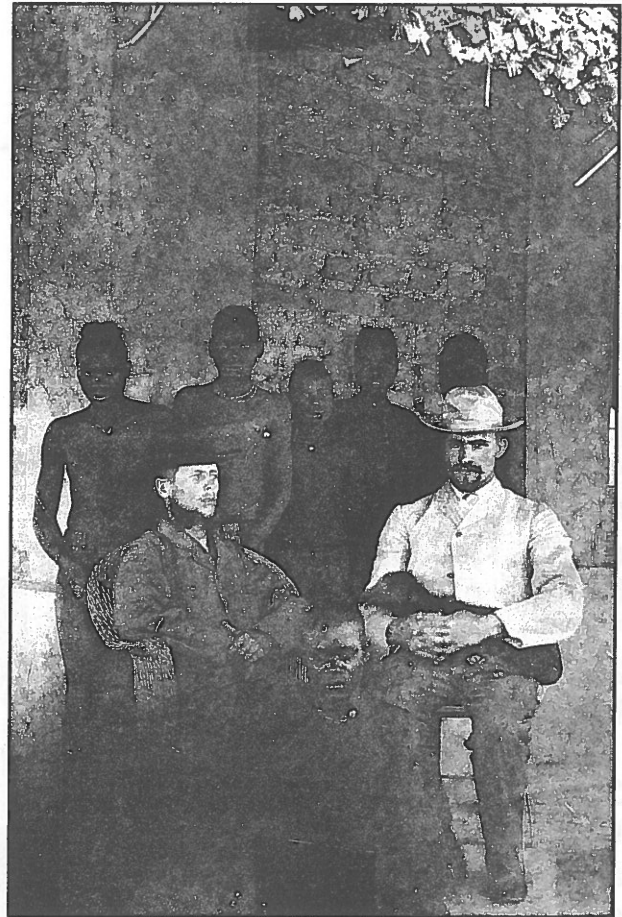
Det var ett långsamt och ofta frustrerande arbete. Även byggandet av missionsstationer var tidsödande. Männen gjorde tegel, fällde träd, lagade grästak. Tyfus och malaria var ständiga gissel.

Hur lät deras första predikningar? En gammal namibier minde dem från sin barndom: "De stod i oxvagnarna och predikade på ett språk som vi inte förstod: entonigt reve, reve, reve, reve. Vi tänkte gå bort, men sedan började de sjunga i stämmor. Då tänkte vi att det måste ligga något i det där."

Problemet pengar

En annan frustration var den ständiga penningbristen. Alla tjänster betalades med bytesvaror, vilka minskade i rask takt. Styrelsen i Finland var oförstående vad behoven i Afrika beträffade och var föga förberedd på stora anskaffningar och utgifter. Styrelsen hade ingen aning om vad livet i Owamboland kostade och vilka förnödenheter, som skulle anskaffas. Lönen var fullkomligt otillräcklig.

Missionärerna fick skuldsätta sig personligen och handelsmännen hotade dem ibland t.o.m. med utmätning. Trots att styrelsen i början hade förbjudit handel, fanns det ingen annan möjlighet att få sitt dagliga bröd. De köpte och sålde elfenben och strutsfjädrar och använde tobak, vapen och krut, kläder som bytesvaror.

Missionärerna Liljeblad och Saari

Gång på gång förkastade styrelsen deras vädjan om löneförhöjning. Ibland fick missionärerna till och med tigga mat av kungen. Kungen konstaterade, att missionärerna hade kommit till hans rike för att få mat.

Problemet kärlek

Den gamla regeln om att missionärerna först efter två år skulle få sina festmän till Afrika ledde till många frustrationer och tragedier. Missionär Skoglund väntade i sex år på sin fästmö, Amalia Ingman, som sällskapet ansåg vara för bildad för de enkla förhållandena i Owamboland. Då Skoglund äntligen fick sin Amalia till Afrika insjuknade han och dog- fem veckor efter

bröllopet!

Missionär Tolonen som varit tvungen att vara utan hustru i hela sju år skrev till sällskapet att styrelsen var delansvarig om han faller för frestelsen. Herrarna i Helsingfors hade knappast kommit att tänka på den möjligheten!

Några nya missionärer ställde senare styrelsen inför fullbordat faktum och gifte sig före utresan. Detta resulterade i att de själva fick bekosta hustruns resa till arbetsfältet och fick lov att leva på en ungarlslön i två år.

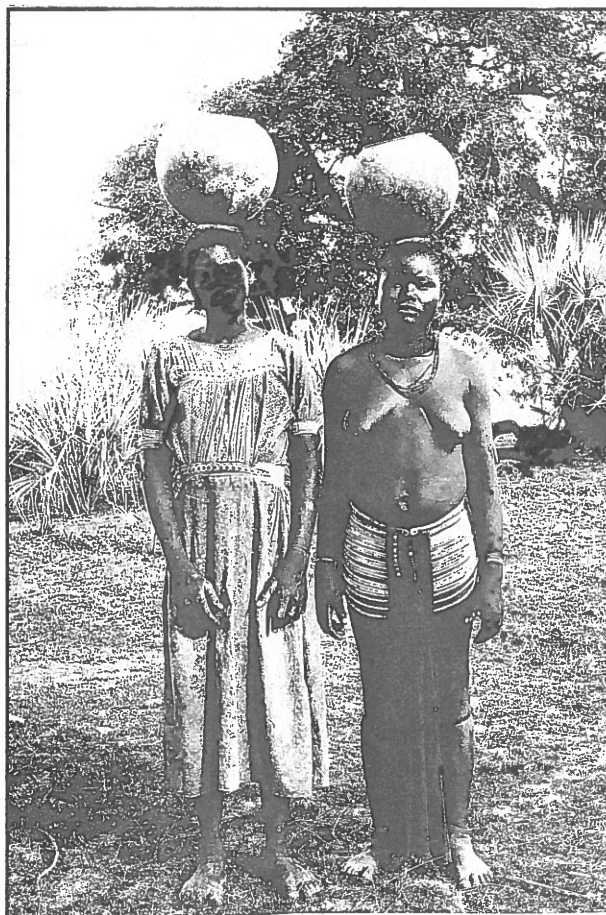
Hovläkaren

Relationerna med kungen var livsviktiga även i fortsättningen. Det var kungarna som beslöt var missionärerna skulle vara stationerade, inte Finska Missionssällskapets styrelse! Efter Skoglunds död krävde kungen att Rautanen skulle flytta nära hans hov till Olukonda. Kungen led av många sjukdomar som ofta berodde på hans alkoholism. Varje vecka besökte Rautanen kungen, skötte hans ben, som hade öppna, svårläkta sår.

Så mycket litade den gamla kungen på Rautanen att han anförtrorde honom uppgiften att raka honom med en vass rakkniv. Rautanen i sin tur gav kungen nyckeln till sitt hus, då han reste hemifrån. Kungen kom aldrig till gudstjänsterna, men Rautanen berättade om Kristus under de många, långa stunder han skötte om härskaren. Kungen som tidigare hindrat sina undersåtar att lyssna till gudstjänsterna och rentav bett dem stjäla missionärernas gods, tillät de första dopen på sitt område 1883.

Språkvetarna i bushen

En av missionärernas huvuduppgift var att lära sig owambospråket. De började teckna upp ord med standardalfabetet. De första språkproven

Kvinnans uppgift

Martin Rautanen med församling framför kyrkan i Olukonda 1899

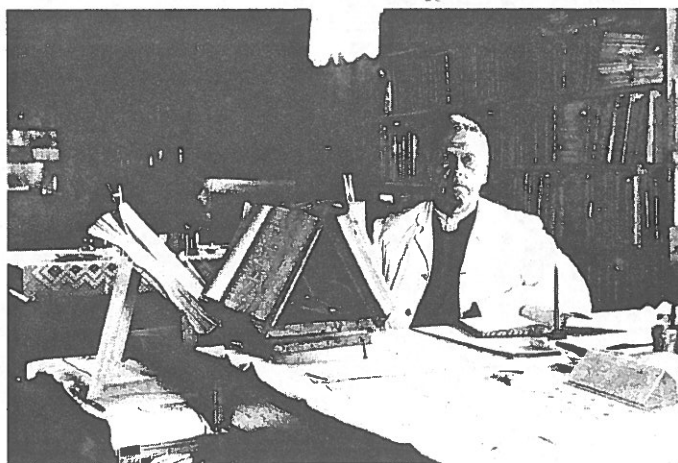
publicerades i Finland redan år 1871. I slutet av år 1974 hade missionärerna sammanställt en ABD bok (man hade ingen användning för bokstaven C i ndonga) och höll på med översättningsarbetet av en psalmbok, katekesen och en biblisk historia på basen av ett svenskt verk. Det gällde inte att endast skapa ett skriftspråk. Finländarna skapade kristna begrepp i en kultur som totalt saknade vokabulär för detta.

Martin Rautanen har ofta fått äran för att ha skapat ett skriftspråk på ndonga. Hans namn nämns dock inte i samband med de första språkprojekten. Hedersnamnet Ambolandets Agricola tillfaller närmast missionärerna Gustaf Mauriz Skoglund, Pietari Kurvinen och K.L.Tolonen.

Rautanen var dock den som utvecklade språket, då han översatte Nya Testamentet och senare hela bibeln till ndonga. Rautanen höll fast vid att owambofolkets språk skulle bibehållas och beklagade ofta senare de yngre missionärernas dåliga språkkunskaper och bristande intresse för språkvetenskap. Ännu som 70-åring kunde han glädjas över att ha upptäckt en ny verbform i oshidonga.

"Lite jobbigt men roligt"

Alla fyra evangelier och apostlagärningarna hade utkommit på ndonga redan på 1890-talet. Hela Nya testamentet utgavs 1903. Översättningsarbetet gjorde Rautanen så gott som ensam och språkgranskade den genom högläsning för "lokala språkmästare".

Martin Rautanen vid sitt arbetsbord på sin 75-årsdag

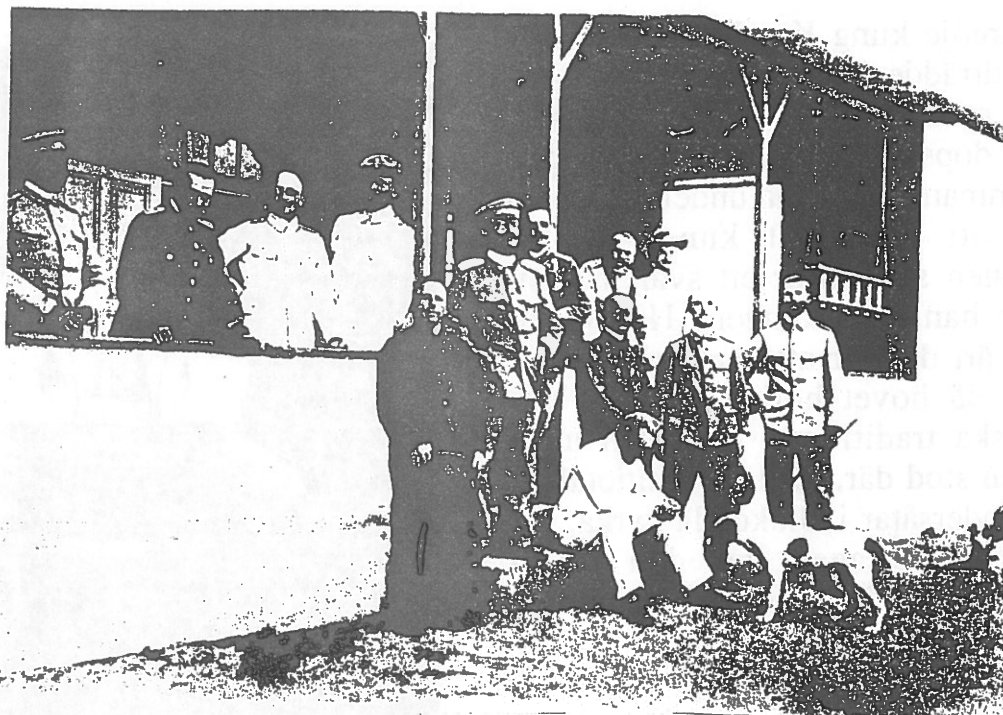
Samtidigt översatte Rautanen och hans arbetskamrater delar av Gamla testamentet. Psalmerna var översatta redan 1890. Främst arbetade han vid sitt arbetsbord hemma, men även på resor. Då oxarna vilade mitt på dagen i hettan, tog Rautanen fram sina papper, lade stenar som tyngd, för att vinden inte skulle fara iväg med papperen. "Lite jobbigt men roligt" kommenterade han sitt arbete i rapporterna till hemlandet.

Hela sitt liv samlade Rautanen ord, skrev dem på små avlånga lappar med tysk översättning och hängde dem på ställningar, nystkronorna, som blivit kvar då den planerade bomullsodlingen slutade. 16.000-17.000 uppslagsord blev grunden för ett lexikon, oshidonga-tyska, som Rautanen påbörjade redan 1896. Han arbetade även på ett lexikon på tyska-oshidonga.

Spion eller diplomat?

Sin livsgärning utförde Rautanen i Olukonda, där familjen bodde i 46 år. Under årens lopp utvecklades han till en skicklig diplomat, kungens inofficiella rådgivare och hovläkare, som regelbundet besökte kungen. Trots att Rautanen var tålmodig, slug och hade sällsynt psykologisk intuition var hans liv ibland i fara, då kungen inte var nöjd med hans råd eller agerande.

Vid sekelskiftet drogs Rautanen helt oväntat in i kolonialpolitiska underhandlingar, som tolk mellan kungen och tyskarna. Tyskarna planerade att erövra Owambo, grunda en militärstation på området samt bygga en järnväg genom området till kusten. Owambotrakten var folkrik och arbetskraft behövdes för tyskarnas gruvprojekt i Sydvästafrika.

Rautanen och tyska officerare år 1900

Uppgiften som tolk och mellanhand var inte lätt. I årtionden hade en del kungar ansett att Rautanen var tyskarnas spion, som kallade främlingarna till landet. Martin Rautanen lyckades dock övertala Owambo-kungen att hålla sig neutral och inte gå med i Hereroupproret. Detta räddade antagligen Owambo från tyskarnas krigståg. Owambostammarna anslöt sig till det tyska kolonialväldet utan blodsutgjutelse.

14
Rautanens politiska roll överskred nyhetströskeln i Finland. Suometar citerade år 1909 sydvästafrikanska tyska tidningar: "Finländsk missionär förmedlar mellan afrikanska stammar".

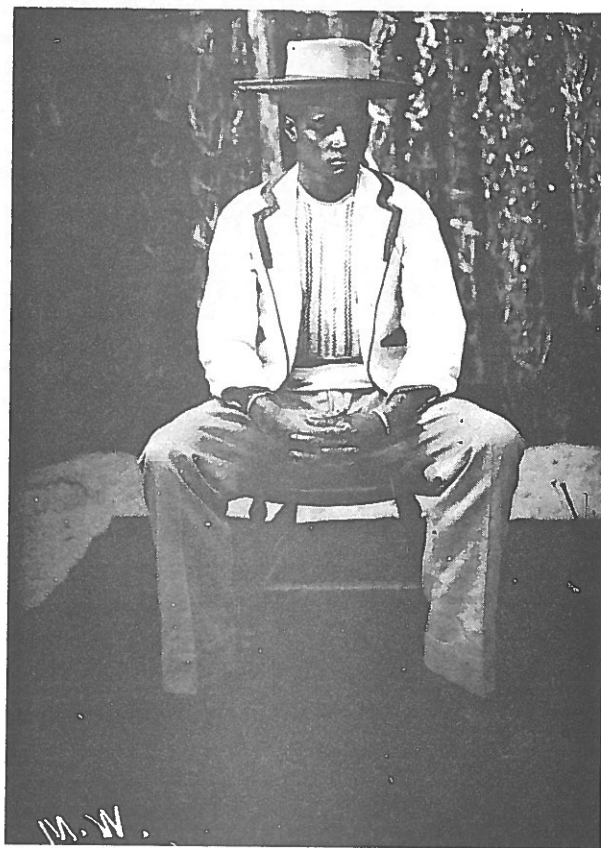
En av de tyska välsignelserna för Owambo var att postväsendet utvecklades. Rautanen blev föreståndare för Olukonda poststation. Missionens sjukhus fick senare medicinsk hjälp av tyskarna och de erbjöd sig att stöda även skolorna. Denna erbjudan tackade finländarna nej till. De ville inte underkasta sig de krav som tyskarna ställde på skolor.

Martins gudson

Även den nya kungen, Kambonde Mpinganas son, hade ett synnerligen varmt förhållande med Rautanen hela sitt liv. Rautanen var den som fick kungen nedlugnad då han på grund av sin alkoholism drabbades av delirium. Kambondes förhållande till kristendomen var försiktigt positiv, och det blev rentav populärt i hans rike att bli kristen. Kung Kambonde själv var dock synnerligen starkt bundna vid de gamla hedniska traditionerna. Dock var de båda männen vänner och stod varandra nära.

Den tredje kung Kambonde Angulas son tillträdde tronen då han var bara 21 år gammal. Denna blyga yngling gick i dopskola, och han fortsatte den tillsammans med sina undersåtar även efter att ha blivit kung. Martin Rautanen stod inför ett svårt beslut: Skulle han döpa kungen? Han visste hur svårt det var att vara kristen och kung, då hovet höll starkt fast vid hedniska traditioner. Men den unga kungen stod där, med ett femtiotal av sina undersåtar i Olukonda kyrka, för att döpas. Dagen var den första advent 1912. Kungen ville ta samma namn som Martin Rautanen.

Ingen modellkristen blev han, kung Martin. Alkohol var även hans problem. Förhållandet mellan kungen och gudfadern blev aldrig så varmt och nära som mellan Rautanen och den gamla hedniska Kambonde.

Kung Martin

Vänskaps- och samarbetspakt

Kontakten med den unga schweiziska botanisten **Dr.Hans Schinz**, som h

elt överraskande uppenbarade sig på missionsstationen i Olukonda, startade ett fruktbart vetenskapligt samarbete. Schinz undervisade Rautanen i vetenskaplig metodik, Rautanen å sin sida hade goda språkkunskaper samt 15 års omfattande erfarenhet av owambokulturen. Rautanen började systematiskt samla växter och i årtionden sände han exemplar till Dr. Schinz i Schweiz. Ett par botaniska namn har fått sitt vetenskapliga namn *Rautanenii* efter den finländska missionären.

Etnografi var Rautanens stora intresse under hela hans liv och han publicerade regelbundet artiklar om olika folktraditioner. En stor del av Schinz publikationer om Owamboland baserar sig på Rautanens källor.

Hemmuseet blev Nationalmuseets samling

Under åren samlade Rautanen etnologiska föremål och hade ett eget hemmuseum, som senare inköptes av nationalmuseet. Under sin hemlandssemester hade Rautanen kontakt med många forskare och sände under årens lopp föremål till Universitet i Zürich, Det kungliga museet i Berlin, Leipzigs etnologiska museum samt till Natal museum i Sydafrika. I oktober 1995, jubileumsåret till ära, kommer Nationalmuseet att ställa ut Rautanens värdefulla samlingar.

Rautanen gjorde de första meteorologiska anteckningarna redan 1886 för Berlins meteorologiska institut, som sänt honom behövlig apparatur. Under sin hemlandssemester inköpte han även en fonograf och bandade trollformler, sagor och sånger. Dessa finns bevarade i Helsingfors Universitets arkiv och lär vara de äldsta bevarade inbandningarna i världen på bantuspråk.

"Enskilda kvinnfolk" och nya tankar

De första missionärerna var män. Först då FMS öppnat ett nytt arbetsfält i Kina blev det aktuellt med kvinnliga missionärer. Skolan för kvinnliga missionärer grundades år 1906, samma år som Finlands kvinnor fick rösträtt.

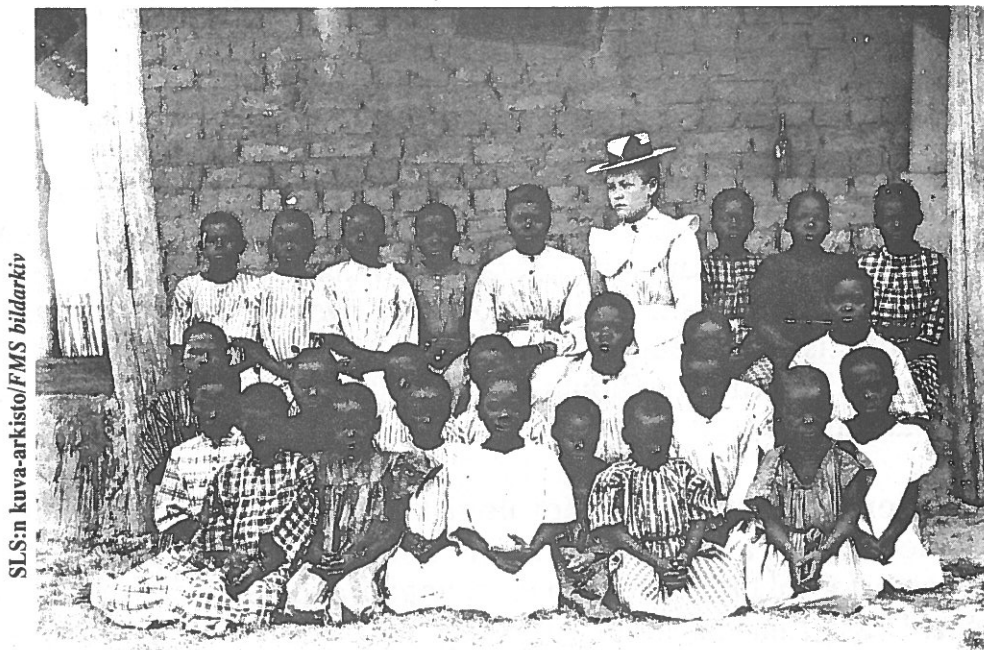
I och med denna skola började nya vindar blåsa även i Owambo. På 1800-talet skulle det ha varit svårt att ha en ogift kvinna "yksityisvaimohenkilö" (enskilt kvinnfolk, som Rautanen kallade dem) boende i missionärfamiljens hushåll. Människorna skulle ha betraktat henne som missionärens andra hustru. En ensam kvinnas säkerhet kunde inte garanteras, kungarna kunde börja kräva dem till hustrur. Missionärshustrurna hade dittills skött om owambo-barn, undervisat lite, plåstrat om dem som behövde det och delat ut medicin.

Missionsdirektor **Jooseppi Mustakallio**, var en aning orolig över hur de "grova bröderna" skulle ta emot lärarinnorna och speciellt en så fin akademiskt utbildad syster som dr. **Selma Rainio** (Lilius), kvinnosakskvinna och en av Finlands första kvinnliga läkare.

Martin Rautanen förhöll sig positivt till de första kvinnliga missionärerna, men senare hade han dubier beträffande de enskilda kvinnfolken. Detta berodde

främst på personliga konflikter med en del av dem. Däremot präglades förhållandet mellan Rautanen och dr. Selma Rainio, som anlände till Owambo år 1908, av en livslång vänskap och ömsesidig högaktning.

Närmare 20 finländare, barn och vuxna hade under årens lopp dött i Owambo. Rautanen hade alltid torrt virke färdigt för kistor. Av Rautanens nio barn nådde endast tre vuxen ålder. Fröken doktors förtjänst var att missionärerna började använda kinin mot malaria, gisslet som tagit livet av så många finländare.

SLS:n kuva-arkisto/FMS bildarkiv

"Enskilt fruntimmer" med sina elever

En gammal man och hans livsverk

Rautanens kontakter med Finland bevarades, men han ansåg sig ha två hemland: Owambo och himlen. Trots att Rautanen arbetade med sina litteraturprojekt till sin död måste han ha känt sig något främmande för allt det nya: nya arbetsformer, nya tankar. På äldre dagar fungerade han ofta som bromsare: "Om en oerfaren människa kör oxvagnen för snabbt i nedförsbacken, bryter det sista oxparet benen och vagnen går sönder", kommenterade Rautanen.

Rautanen som person, missionär och vetenskapsman kan inte lösgöras från sin egen tid. Han hade sina dubier inför det nya. Rautanens missionssyn var klart fokuserad på att sprida evangeliet. Skolarbetet såg han som ett led i detta arbete. Det existerade i hans tankar endast för ett ändamål: folket skulle lära sig läsa de heliga skrifterna. De nya lärarinnorna ville utvidga läroplanen. Rautanen satte sig på tvären. Han förhöll sig även skeptiskt till att överlåta ansvar till afrikanerna i ett för tidigt skede. Trots detta var prästvigningen år 1925, där åldringen höll tal, en viktig milstolpe i hans liv.

17

Sin humor bevarade Rautanen igenom livet: sin kära pipa övergav han på 80-årsdagen - av hälsoskäl. Med glimten i ögat sade han till en kollega: "Säg inte bara att pipan har blivit mig till synd!"

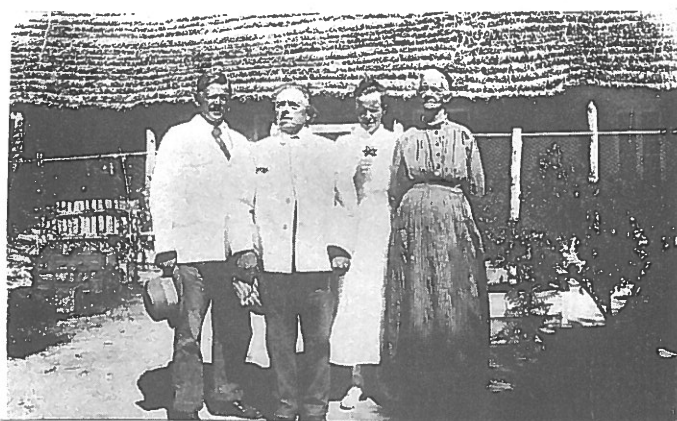
Kaffepaus. Rektorn för missionsskolan för kvinnor, Lyidia Kivivaara och biträdande direktor Hannu Haahti i Owambo år 1911

Professor Matti Peltola har skildrat den åldrade Rautanen med speciell ömhet i sin biografi. "Jag lärde känna den bedjande Rautanen, då jag satt på arkivet och läste hans brev", konstaterar Peltola. Martin Rautanens enkla övertygelses kraft kommer till känna i spänningen mellan kulturer, religioner och makthavare. Hans verksamhet som missionär, förman för arbetsfältet, bibelöversättare, redaktör för ndongaspråkig litteratur och som vetenskapsman är unik i hela den protestantiska missionshistorien.

En namibier konstaterade vid Rautanens enkla gravsten i Olukonda "Han älskade oss mycket".

Ann-Christine Marttinen

Källor: Matti Peltola, Martti Rautanen, mies ja kaksi isänmaata. Kirjapaja 1994
Bilder: FMS bildarkiv

Reinhold, Martin, Johanna och Frieda Rautanen

